

## Geçmişten Günümüze Kazakistan'da Tarım Faaliyetleri

AYŞE NUR TİMOR<sup>a</sup> & GADİR BAYRAMLI<sup>b</sup> & KAAAN KAPAN<sup>c</sup>

Geliş Tarihi: 20.06.2018 | Kabul Tarihi: 10.08.2018

**Öz:** Yüzölçümüne göre dünyanın dokuzuncu büyük ülkesi olan Kazakistan büyük bir tarımsal potansiyele sahiptir. Ülke topraklarının büyük kısmında sert karasal iklim egemen olmasına rağmen, tahıl, pamuk, meyve ve sebze yetiştirilmesi için geniş olanaklara sahiptir. Bazı bölgelerde su kıtlığı, ürünün bol olduğu yıllarda tarım araçlarının ve tahıl depolarının yetersizliği, sermayenin kısıtlı olması, sulama sistemlerinin eskimesi, toprakların bir kısmında görülen erozyon ve çölleşme ile Sovyet Dönemi'nden kalmış çevre sorunları tarımın gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Özelleştirme alanındaki gelişmeler, tarımın hukuki altyapısının iyileştirilmesi, Toprak Kanunu'nda yeni değişiklikler ve son dönemde gerçekleştirilen reformlar tarımın geliştirilmesi için yeni olanaklar ortaya çıkarmıştır. Son dönemlerde yeni teknolojilerin uygulanması, çiftçilere yapılan yardımların artması, köylerde sosyal koşulların iyileştirilmesine yönelik tedbirler de tarıma verilen önemi yansıtmaktadır. Etkin tarım politikalarının hayata geçirilmesi, gelişmiş ülkelerin tarım alanındaki tecrübelerinden yararlanılması ve kadro hazırlığına yönelik tedbirlerin uygulanması Kazakistan'ın gelişmiş bir tarım ülkesine dönüşmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Kazakistan, tarım, tarım reformları, toprak kanunu, sulama sistemleri.

<sup>a</sup> İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü  
atimor@istanbul.edu.tr

<sup>b</sup> Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi

<sup>c</sup> İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

---

## Agriculture Activities in Kazakhstan from Past to Present

**Abstract:** The world's 9th largest country Kazakhstan has a great agricultural potential. Despite a sharply continental climate in most of the country, Kazakhstan has a big opportunity for growing grain, cotton, fruits and vegetables. Water scarcity in some regions, lack of agricultural machinery and grain warehouses in the regions rich in harvest, lack of capital investment, depreciation of irrigation systems, erosion and desertification of some parts of the lands, and environmental problems remaining from the Soviet times have a negative impact on the development of agriculture. Progress in the field of privatization, improvement of the legal framework of agriculture, the new amendments to the Law on Land, and the reforms carried out in recent years have created new opportunities for development of agriculture in the country. The implementation of new technologies, the increase in aid allocated to farmers, the measures to improve social conditions in the villages are an indication of the care for the development of the agricultural section in the country. The effective agricultural policy, use of the best practice of developed countries in the field of agriculture, systematically implementation of measures taken in the field of personnel training are of great importance in terms of the transformation of Kazakhstan to advanced agricultural land.

**Keywords:** Kazakhstan, agriculture, agriculture reforms, law on land, irrigation systems.

© Timor, Ayşe Nur & Bayramlı, Gadir & Kapan, Kaan. "Geçmişten Günümüze Kazakistan'da Tarım Faaliyetleri." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2018), 233-255.

## Giriş

Kazakistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içinde en büyük tarımsal potansiyele sahip ülkedir. Tarıma elverişli geniş arazilere sahip olması, çeşitli iklim tipleri, tarım alanında birikmiş tecrübe ve nitelikli kadroların varlığı ile geniş ulaşım ağı tarım faaliyetlerinin geliştirilmesi için olanaklar sağlamaktadır.

1991 yılında ülkenin bağımsızlık kazanması ile diğer sektörlerle beraber tarımın da geliştirilmesi için yeni koşullar oluştu. Bağımsızlığın ilk yıllarında kendini gösteren ekonomik sıkıntılar, 1990 sonlarından itibaren yerini istikrarlı gelişmelere bıraktı. Özelleştirme başta olmakla, piyasa ekonomisine geçiş için yapılan reformlar tarım alanında da ilerlemelerin temelini oluşturdu. Kazakistan'ın tarım alanında gerçekleştirilen başarılı programların uygulanmasına günümüzde de devam edilmektedir. Bununla birlikte Kazakistan tarımının çeşitli sorunları bulunmaktadır. Bu çalışmamızda Kazakistan tarımının mevcut durumu ile sorunları araştırılmış ve bu sorunların çözüme ilişkin konulara değinilmiştir. Çalışmanın gerçekleştirilmesinde temel olarak Kazakistan İstatistik İdaresi'nin son dönemlere ait verileri kullanılmış, ayrıca konuyla ilgili kitaplardan, çeşitli dergilerden ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

*Doğal Koşullar:* Yüzölçümü 2.724.900 km<sup>2</sup> olan Kazakistan, dünyada kapladığı alan bakımından 9. sırada yer almaktadır. Topraklarının % 40'ı çöl, %23'ü yarı çöl, % 20'si bozkır, % 7'si orman ve % 10'u da dağlardan oluşmaktadır.

Alçak Saryarka Dağları Orta Kazakistan'da yükselir. Altay, Tarbagatay ve Cungar dağ sıraları, Tien Şan dağ sıralarının batı kolları gibi ülkenin doğusunda ve güneydoğusunda yer alırlar.

Kazakistan'ın okyanusların uzağında yer alması ve deniz etkisinin iç kısımlara girmesini engelleyen büyük dağların olması, Kazakistan iklimini sert kıtasal kara iklimi yapmaktadır. Bununla birlikte, ülkenin sınırları içinde dağ tundra ikliminden kuru subtropiklere kadar çeşitli iklim tiplerine rastlamak mümkündür. Anakaranın ortasında yer alması ülkenin iklimin

karasal ve kuru olmasına neden olmuştur. Rusya'nın aynı enlemde yer alan bölgelerine göre burada kışlar sert, yazlar ise daha sıcaktır. Ülkenin en sıcak noktası Güney Kazakistan vilayetinde yer alan Tasti kasabasıdır (+50 °C). En düşük sıcaklık 1969 yılında ülkenin doğusunda (Orlov kasabasında) kaydedilmiştir (-62°C). En yüksek yıllık ortalama sıcaklık (0 °C) Kazakistan'ın düzlük arazilerinde (Astana'nın doğusunda) görülmektedir. En düşük ortalama sıcaklık ise ülkenin en güneyinde bulunan Kızılkum istasyonunda (13,7°C) kaydedilmiştir. Tarım faaliyetlerini açısından en önemli göstergelerden birisi yıllık yağış miktarıdır. Geniş alana sahip Kazakistan'da bu gösterge bölgeler arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Ülkenin tüm bölgelerinde, özellikle güneyde nem miktarı yeterlidir. Düzlük arazilerde yıllık ortalama yağış 370 mm'nin altındadır; çöllerde ise 100-150 mm'dir. Dağlık alanlarda yağış miktarının daha fazla olduğu görülür. Örneğin, Tyan-Şen'de 1.000 mm'ye, Altay Dağları'nda 1.500-2.000 mm'ye ulaşmaktadır (Vilesov vd., 2009).

Kazakistan'da 85.022 akarsu bulunmaktadır, bunlardan 8.000 tanesinin uzunluğu 10 km'nin üzerindedir. Ülkeyi boydan boya geçen başlıca akarsular Ertis (Kazakistan toprakları dahilinde uzunluğu 1.700 km), Esil (1.400 km), Siriderya (1.400 km) ve Ural /Jayık (1.082 km)'dir. Gelecekte, Kazakistan'da (tarımsal sulamayı da içeren) su konusunda önemli sorunların yaşanacağı tahmin edilmektedir. Çünkü Kazakistan'daki su kaynakları günden güne azalma eğilimi göstermektedir. Bu durum Kazakistan'daki tüm nehirlerin "sınır ötesi nehirler" olmasından kaynaklanmaktadır. Ülkeye akan nehirler yılda 44 km<sup>3</sup> su taşımaktadır; bunun büyük bir bölümü Çin (18.9 km<sup>3</sup>), Özbekistan (14.6 km<sup>3</sup>) ve Kırgızistan'dan (3 km<sup>3</sup>) geldiği için su konusunda bu ülkelere bağımlı durumdadır. Üstelik bazı sınır ötesi nehirlerin Rusya'daki nehirleri de beslediği düşünülürse, soruna gelecekte bu ülke de dahil olacak demektir. Dolayısıyla bu durumun bir an evvel çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bunun için öncelikle Çin ve Orta Asya ülkelerinin su kay-

naklarının kullanımının düzenlenmesi hususundaki çalışmalarını hızlandırması gerekmektedir (Özkişi, 2010:36).

Kazakistan'da büyük rezervlere sahip yeraltı suları bulunmaktadır. Bu suların rezervleri değerlendirilmelere göre 54.390 milyon m<sup>3</sup>'dür. 122 sahadaki tatlı ve az tuzlu su yataklarının rezervleri 15824 milyon m<sup>3</sup>'dür. Bunların yanı sıra Kazakistan'da toplam rezervleri 10.88 milyon m<sup>3</sup> olan 45 maden suyu kaynağı da bulunmaktadır. Ancak yeraltı sularının dağılımı oldukça dengesizdir; %70'i ülkenin güney ve batı bölümlerinde yer almaktadır. Diğer yandan yoğun kullanılmaları sonucunda seviyeleri düşmüştür ve yer yer aşırı derecede kirlilik görülmektedir (<http://enrin.grida.no/htmls/kazahst/soe2/soe/nav/-water/underw.htm>, 22.03.2016).

Kazakistan'ın toprak türleri oldukça çeşitlidir. İklimin çeşitliliği ve yükseltiye bağlı olarak toprak tüpleri de değişmektedir. Kuzeydeki bölgelerde çernozyom topraklar (% 7), güneyde kestane rengi topraklar (%2 6) ve alkali topraklar (% 35), kuzeydoğudaki steplerde ise kestane renkli topraklar bulunur. Humus miktarının % 6 ile % 8 arasında değiştiği çernozyom toprakları daha verimlidir. Kestane renkli topraklarda ise humus miktarı % 3.5-% 4.5 oranında değişmektedir (İsakov ve Medeu, 2007). Kazakistan'ın toprakları yaklaşık % 60 oranında erozyona uğramıştır. Petrol faaliyetleri, nükleer denemeler ve aşırı gübre kullanımı toprak kirliliğine neden olmuştur. Bazı bölgelerde tuzlanma ve çoraklaşma gibi sorunlar ciddi boyutlara ulaşmıştır.

## 1. Kazakistan Tarımının Geçmişine Kısa Bir Bakış

Eski yerleşim bölgelerinden olan Kazakistan topraklarında tarımın tarihi milattan çok öncelere gitmektedir. Göçebe hayatı sürmeleri nedeniyle, Kazaklar daha fazla hayvancılıkla uğraşmışlardı. Bu gelenek Orta Çağ'da da devam etmiş ve Kazak Hanlığı döneminde tarım faaliyetleri ağırlıkta olmuştur. Kazaklar çoğunlukla koyun, at ve deve beslemişlerdi. Ekonomilerinde sığır önemli bir yere sahip olmadı; çünkü kış mevsiminde bes-

lenmesi zordu. Kıpçak bozkırının göçmenleri için koyun çok önemliydi: eti ile sütü yiyecek ve içecekleri oldu, derisi ile yünü giyeceklerinin ve ayakkabılarının ana malzemesi oldu, günlük hayatlarında gerekli olan birçok şeyi (evlerinin inşasından eşyalarının yapımına kadar) bu hayvandan sağladılar, koyun yağı ve hoş kokulu ot külüyle sabun hazırladılar.

Kazak tarım ekonomisinde en yaygın olan ürün türü darıydı. Elle sulanan darıyı iklim koşullarının uygun olduğu dönemlerde iki defa ekmek mümkündü ve birlikte buğday da yetiştirilirdi. Kazak Hanlığı döneminde, tarım aletlerinin ve toprak işleme metotlarının gelişmiş olduğu ve iyi düzenlenmiş sulama tesislerine sahip olan bölgelerde, tahılların verimi oldukça yüksek oldu. Bununla birlikte, Kazak Hanlığının topraklarında tarım yaygınlaşmadı ve her zaman ek bir iş olarak görüldü (Akkoskarov, 1997).

Rusya, 18. yüzyılın başlarından itibaren Kazak bozkırları ile yakından ilgilenmeye başladı; bu ilginin nedenleri arasında başta pamuk olmak üzere Türkistan'ın hammadde kaynaklarından faydalanmak da vardı. Daha sonra aşamalı olarak bölgeye yerleşti. 19.yüzyılın ortalarında bozkırların işgali tamamlandı; yüzyılın sonunda Kazakistan'ın kuzeyinde çok sayıda Rus köyü kuruldu. 1919-1920 yıllarında ise Kazakistan tümüyle Sovyet işgaline uğramıştı. 1927'den sonra göçebelere yerleşik hayatı benimsetmek isteyen Sovyet hükümeti, bölgeye çok sayıda Rus ve Ukraynalıyı yerleştirdi. Bu şekilde başlayan sürecin sonucunda, ülkeye giren Slav asıllıların sayısı hızla arttı. Volga boyu'ndan Almanlar, Uzak Doğu'dan Koreliler de bölgeye yerleştirilen diğer gruplar oldu.

Sovyet Rusya'da 1920'li yılların başlarında uygulamaya konulan yeni ekonomik politika Kazakistan'ı da etkiledi. Hatta bir yetkilinin belirttiği gibi, "Ekim Devrimi *aullara* (Kazak köylerine) ulaşmamıştı ve burada bir 'Küçük Ekim Devrimi' yapmak gerekmektedir" ([http://www.itest.kz/lekciya\\_kollektivizacziya\\_selskogo\\_khozyajstva\\_kazakhstana\\_ru](http://www.itest.kz/lekciya_kollektivizacziya_selskogo_khozyajstva_kazakhstana_ru)).

1930'lar Kazakistan'da "kolhozlaşmaya hızla geçilen dönem" olarak nitelendirilmektedir. 1928'de kolhozlaşma % 2 olduğu halde, bu oran 1930 Nisanında % 50.5'e ve 1931 Ekiminde de % 65'e yükselmiştir. 1931 yılının sonbaharında ülkedeki 122 ilçenin 78'inde kolhozlaşma oranı % 70-100 olmuştur (<http://www.itest.kz/>). Ancak bu devrede Kazakistan tarımı büyük zarar görmüş, verimlilik büyük ölçüde düşmüştür. Hayvancılıkta daha büyük kayıplar yaşanmıştır. Kolhozlaşma öncesi 40.500.000 olan hayvan sayısı, 1933 yılı başında 4.500.000'a inmiştir (Kan, 2011).

İkinci Dünya Savaşı öncesi 6.200.000 nüfusa sahip Kazakistan'dan 1.200.000 kişi savaşa alınmıştır. Bu miktarın önemli kısmını tarımda çalışanlar oluşturmaktaydı. Savaş yıllarında Kazakistan'da çoğu kolhozlarda çalışanların % 80'ini kadınlar oluşturmaktaydı. Tüm zorluklara rağmen ekili alanlar genişletilmiş ve hayvan sayısının artırılması amacıyla tedbirler alınmıştı. Savaş bölgelerinden Kazakistan'a 370.000 baş hayvan getirilmişti. İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde, Kazakistan ülkeye (S.S.C.B.'ne) 4.800.000 ton tahıl, 1.320.000 ton şeker pancarı, 960.000 ton süt, 600.000 ton et sağlamıştı (<http://ibrain.kz/ekonomika-kazahstana/narodnoe-hozyaystvo-kazahstana>).

Kazakistan, Kostanay, Akmola, Kuzey-Kazakistan ve Pavlodar vilayetlerini kapsayan "Bakir Topraklar Projesi"nin ilk üç yılında (1954-1956) 170.000 traktör almıştı. Ayrıca, tarımın makineleşmesine ve tarımla ilgili yapıların kurulmasına 10 milyar Ruble kaynak ayrılmıştı. Aynı dönemde Kazakistan'a ülke dışından 650.000 kişi göç etmiştir; bunların arasında 390.000 tarım teknisyeni, 50.000 inşaatçı bulunmaktaydı. Bunların yanı sıra binlerce sağlık personeli ve öğretmen de bölgeye geldiği kaydedilmektedir. "Bakir Topraklar Projesi" kapsamında eski S.S.C.B. topraklarında 42.000.000 hektar arazi tarıma açılmış ve bu miktarın 25.000.000 hektarı Kazakistan'ın payına (özellikle kuzey vilayetlerinde) düşmüştür (Baişev, 1981).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllar genel olarak Kazakistan için zor geçmiş, önemli iş gücü kaybı ve teknik araçların azlığı tarımı olumsuz etkilemişti. 1948 yılı Kazakistan'ın kuzey ve kuzeydoğu (Akmola, Aktöbe, Kokçetav, Kostanay, Kuzey Kazakistan ve Semev) vilayetlerinde kötü hasat yılı olmuş, halk yiyeceğini bile çok düşük düzeyde temin edebilmişti. Bazı kol-hozlarda 1 çalışma gününde verilen ekmek miktarı 100-150 gr kadar olabilmisti. Tarım ürünlerinin devlet tarafından oldukça düşük fiyatlara alınması diğer bir önemli sorunu oluşturmaktaydı. 1954 yılının Şubat ayında yapılan Kazakistan Komünist Parti Kurultayı'nda "ülkedeki bakir ve nadasa bırakılmış topraklarda tahıl ekin alanlarının 6.300.000 hektar artırılmasına" karar verilmişti. Ancak hem aynı yıl hem de daha sonraki yıllarda bu rakamın çok üstüne çıkıldı. 1955'de sürülmüş toprak alanı 9.400.000 hektar olmuştu; 1956'ya gelindiğinde (aradan geçen üç yılda) sürülmüş topraklar 20.000.000 hektara ulaşmıştı. 1960 başlarında ise sürülmüş topraklar 32.000.000 hektara ulaşmış ve bu miktarın 20.000.000 hektarı tahıllara ayrılmıştı (Karacan, 2009).

1954-1959 yıllarında Kazakistan'da "Bakir Topraklar Projesi"ne 20 milyar Ruble harcanmasına ve milyonlarca hektar bakir toprakların tahıl tarımına açılmasına rağmen bu süreç bir takım olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle toprakların değerlendirilmesi bilimsel yöntemlere dayanmamış ve plansız olarak yapılmıştır. Tarım faaliyetleri bölgenin iklim ve toprak özellikleri dikkate alınmaksızın yapılmış, toprakların işlenmesine konuyla ilgili hiçbir deneyime sahip olmayan çok sayıda insan katılmıştır. Başlıca amaç ekstansif yöntemlerle tahıl üretimini artırmak olmuş, Akmola, Aktöbe, Kostanay ve Karaganda vilayetlerinde kurak step ve yarı-çöl alanlarda bulunan milyonlarca hektarlık mera alanı sürülmüştür. 1956'da tahıllarda verimlilik hektar başına 5 kental azalmıştı; söz konusu dönemde görülen çok düşük düzeydeki verimlilik (hektar başına 3-7 kental) bugün de ülkenin bazı vilayetlerinde görülmektedir.

Kazakistan, milyonlarca hektarlık tarım alanına sahip ol-



masına rağmen, zaman zaman hayvan yemi olarak kullanılan tahılı dışarıdan almak zorunda kalmıştır. Kalitesine bakılmaksızın ne pahasına olursa olsun tahıl üretmek ilkesinin Kazakistan'a pahalıya mal olduğu açıkça görülmektedir.

1960 yıllarının ortalarında Kazakistan'da kolhoz ve sovхозlarda (devlet tarım işletmelerinde) yeniden yapılanma işlerine hız verilmişti. 1965'de sovхозların sayısı 1.521'e ulaşmış, tahılın % 80'i ve hayvancılık ürünlerinin % 80'i bu işletmeler tarafından üretilmişti ([http://m.itest.kz/lekciya\\_selskoe\\_khozyajstvo\\_kazakhstana\\_ru](http://m.itest.kz/lekciya_selskoe_khozyajstvo_kazakhstana_ru)). Tarımsal ürünlerin üretimi artmıştı; bu gelişmede devletin satın alma fiyatlarını iki katına çıkartması da önemli rol oynamıştı. Ayrıca ülkedeki 50'den fazla tesiste tarım makinelerinin ve yedek parçalarının üretimine başlanmıştı.

Çeşitli gelişmelere rağmen Kazakistan tarımında ciddi sorunlar kendini göstermekteydi. 1967'de bazı işletmelerde "kendi kendine yeterli olma" sistemi uygulanmasına rağmen yeterli sonuç alınamamıştı. İş gücünün köyleri terk etmesi, askerlerden ve şehirlilerden yararlanılması, diğer cumhuriyetlerden çalışanların davet edilmesi tarım faaliyetlerini olumsuz etkilemekteydi. 1968 yılında Kazakistan'da tahıl hasadı 16.000 biçer dövercinin ve binlerce askerin dışarıdan katılması ile gerçekleştirilmişti. Her yıl tarım işlerinde öğrenci emeğinden yararlanma sıradan bir olaya dönüşmüştü (<http://m.itest.kz>).

1970'lerin ikinci yarısı ve 1980'ler Sovyet ekonomisinde durgunluk dönemi olarak bilinmektedir. Ekonomik gerileme Kazakistan ekonomisini de teğet geçmemiş ve durgunluk tarıma da yansımıştır. Tahıl alanlarının çok büyük yer (25.000.000 hektar) kaplamasına rağmen verimlilikte önemli düşüşler görülmüştür. Hayvancılık işletmeleri (kümes hayvancılığı hariç) zararlı çalışmaya başlamıştır. 1970 yılında zararlı çalışan sovхозların oranı %15 iken, 1985 yılında bu oran % 51'e ulaşmıştır. 1971-1981 döneminde koyunların sayısı 3.400.000 baş arttığı halde, 1981-1985 döneminde artış görülmemiş ve koyun eti

üretimi % 19 azalmıştır. 1980'lerde et ve yağ gibi ürünler için karne sisteminin uygulanmasına başlanmıştır. Çok geniş topraklara (örneğin Birleşik Krallık'ın 10 katı, Danimarka'nın 40 katı) sahip olan Kazakistan, gıda ürünlerinin büyük ithalatçıları arasında yer almıştır.

## 2. Bağımsızlıktan Sonraki Dönemde Tarım ve Yaşanan Gelişmeler

1991 yılının Aralık ayında Kazakistan'ın bağımsızlık kazanmasıyla ülkenin siyasi ve ekonomik hayatında yeni bir dönem başladı. Bağımsızlığın ilk yıllarında diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kazakistan ekonomisinde de büyük düşüşler yaşanmış ve bu durum tarıma da yansımıştır. Tarım sektörünün GSYİH'daki payı 1990 yılında % 34.9 iken, 1997 yılında % 10.9 olarak gerçekleşmiştir (Kara ve Yeşilot, 2011).

Reformlar 1991'de başlamasına rağmen ilk yıllarda istenilen sonuçlar elde edilememiştir; üstelik reformlar 1992-1993 yıllarında dondurulmuştur. Sonraki iki yılda pazar ekonomisine hızlı geçişle ilgili önemli adımlar atılmıştır. 1996-1997'de yavaşlayan reformlar, 1998'de yerini ciddi gelişmelere bırakmıştır.

Tarım alanında Kazakistan'ın çözmesi gereken en önemli sorun, kolhoz ve sovhozların reformu ile ilgili olmuştur. Her bir köylüye emlak payı ve toprak verildikten sonra işletme şeklini (kolektif veya ferdi) seçme hakkı tanınmıştır. 1998'de, önceki 182 adet kolhoz ve sovhozun yerine, özel mülkiyete dayanan 19.600 köylü tarım işletmesi kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda aynı türde 20.000 işletme daha kurulmuş, yalnızca Ulusal Tarım İşletmeleri Merkezi'ne ait 14 işletme devlet mülkiyetine bırakılmıştır. 1998'de ekonomide sağlanan mali istikrar tarım faaliyetlerinin canlanmasında etkili olmuştur ([http://www.centralasia-biz.com/cabiz/kazahstan/agrarny/about\\_agrarny\\_kz.htm](http://www.centralasia-biz.com/cabiz/kazahstan/agrarny/about_agrarny_kz.htm)).

Kazakistan'da *Tarım Stratejisi*'nin gerçekleştirildiği 1998-

2010 dönemi ciddi reformların yapıldığı bir dönem olarak bilinmektedir. Söz konusu dönemde Tarım Stratejisi üç aşamada gerçekleştirilmiştir:

*Birinci Aşama* (1998-2000) hazırlık amacı taşımış, reformların hızlandırılmasını ve fakirlikle mücadeleyi hedeflemiştir.

*İkinci Aşamada* (2001-2003) istikrarın sağlanması amaçlanmış, sektörün mali durumunun iyileştirilmesi, yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi ve serbest kalmış iş gücü için diğer sektörlerde istihdam sağlanması hedeflenmiştir.

*Üçüncü aşamada* (2004-2015) tarımın istikrarlı ve kesintisiz geliştirilmesi amaçlanmış, üretimin hızlı artışı ve ihracat potansiyelinin genişletilmesi hedeflenmiştir ([http://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvovespubliki\\_kazahstan\\_premier\\_ministr\\_rk/selskoe\\_hozyajstvo/id-P970001817\\_/](http://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvovespubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/selskoe_hozyajstvo/id-P970001817_/))

Kazakistan artık tüketilen temel gıda ürünlerinin % 80'inden fazlasını kendisi üretmektedir. İşlenmiş pirinç, sebze olarak kullanılan pancar, un, ekmek gibi ürünlerin % 100'ü, sığır, koyun, at ve domuz etinin % 90'ı yerli üretimle karşılanmaktadır. Gıda ürünlerinin üretimi 2013 yılında bir önceki yıla göre % 4.2 artarak 73 milyar Tengeye ulaşmıştır. Ancak sucuk, sosis, kuş eti, tereyağı, peynir, balık, bazı meyve ve sebzelerin yerli üretimle temini düşük seviyededir (<http://www.agrodom.kz/55-obshchaya-kartina-razvitiya-selskogo-khoz-yajstva-v-kazakhstane.html>).

Son 10 yıllık dönemde Kazakistan tarımında büyük gelişmeler görülmektedir. Tarım ürünleri üretimi 4 kat, ihracatı 3 kat artmıştır. Tarım yatırımlarının da yaklaşık 4 kat arttığı görülmektedir. 2004 yılında tarıma yatırılan sermaye 44 milyar Tenge olduğu halde, 2014 yılında bu gösterge 166.4 milyar Tengeye ulaşmıştır (<http://mgov.kz/doklad-ministra-selskogo-hozyajstva-rk-a-s-mamytbekova-na-zasedanie-soveta-inostrannyh-investorov-pri-prezidente-rk/>). Devlet bütçesinden tarıma yapılan yatırımlar 2015 yılında artmıştır; Ocak-Ekim

döneminde söz konusu yatırım miktarı 300 milyar Tenge olmuştur ve bir önce yıla göre % 13.5 artmıştır (<http://news.caravan.kz/>). Diğer yandan, 2010-2014 yıllarını kapsaması planlanan “*Tarımsal Sanayiye Geliştirme Programı*” 2012 yılının sonunda durdurulmuş ve “*Tarımı Geliştirme Programı 2020*” (Agrobusiness 2020) şeklinde yenilenmiştir.

### 2.1. Bitkisel Üretim

Kazakistan günümüzde 215.000.000 hektarlık işlenen tarım alanına sahiptir (dünya toplamının % 4’ü) ve bu miktarla Kanada ve Avustralya ile ilk sıraları paylaşmaktadır.

Bitkisel üretim Kazakistan tarımında toplam tarım ürünlerinin % 56’sını sağlamaktadır. Ülkenin ikliminde görülen çeşitlilik, ılıman kuşağa özgü tüm bitkilerin yetiştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte, toprakların farklı nemlilik derecesine sahip olmaları ve kış mevsiminin güç koşulları nedeniyle, işlenen topraklar ülkenin toplam alanının % 18’den fazla değildir. Üstelik son yıllarda yaşanan ekonomik zorluklar ve toprakların kullanımıyla ilgili yeni uygulamalara geçilmesiyle bu alan giderek azalmaktadır.

Ekili toprakların büyük kısmı ülkenin kuzey bölümünde yer almaktadır; bu toprakların işlenmesine 1950’li yıllarda başlanmıştır. Altay ve Tiyenşan dağlarının etekleri ile çöl ve yarıçöl bölgelerinde ekili topraklar daha azdır.

**Tablo 1: Kazakistan’da Ekili Arazinin Başlıca Ürünlere Göre Dağılışı (bin ha)**

Yıllar	Toplam ekili alan	Tahullar ve Baklagiller	Yem Bitkileri	Yağlı Bitkiler	Patates	Sebzeler	Bostan Bitkileri	Şeker pancarı
1990	35.182	23.356	11.066	267	206	71	36	44
1995	28.680	18.878	8.789	549	206	76	28	41
2000	16.195	12.438	2.824	448	160	103	39	23
2005	18.445	14.842	2.381	670	168	111	43	18

2010	21.439	16.619	2.556	1.748	180	120	63	11
2014	21.245	15.292	3.110	2.300	187	138	90	1
2016	21.493	15.403	3.485	2.035	186.7	145.9	94	13

Kaynak: Kazakistan İstatistik İdaresi 2017.

Tablo1'den de görülebileceği gibi, ekili alanlar 1990 ve 2005 yılları arasında yarısı kadar azalmıştır. Sonraki on yılda ise yaklaşık 3.000.000 hektar artmıştır. Ekili arazinin yaklaşık 2/3'ünde tahıl ve baklagiller (15.403.000 hektar) yetiştirilmektedir. İkinci sırayı yem bitkileri (3.485.000 hektar), üçüncü sırayı ise yağlı bitkiler (2.035.000 hektar) almaktadır.

**Tablo 2: Kazakistan'da bitkisel üretim (bin ton)**

Yıllar	Tahıllar ve Baklagiller	Yağlı Bitkiler	Patates	Sebzeler	Bostan Bitkileri	Şeker pancarı
1990	28.488	230	2.324	1.136	302	1.044
1995	9.506	162	1.720	780	162	371
2000	11.565	140	1.693	1.544	422	273
2005	13.784	440	2.521	2.169	684	311
2010	12.185	775	2.555	2.577	1.118	152
2014	17.162	1.548	3.411	3.470	1.928	24
2016	20.634	1.902	3.545	3.794	2.070	345

Kaynak: Kazakistan İstatistik İdaresi 2017.

Kazakistan'da çeşitli tarım ürünlerinin üretim miktarı da değişiklikler göstermektedir. Ülkede ekili arazinin olduğu gibi bitkisel üretimin de en büyük kısmını *tahıllar* oluşturmaktadır; tahıllar ülkenin başlıca ihracat kalemlerinden birisidir ve üretim miktarı büyük ölçüde iklim koşullarına bağlıdır.

Tahıllar arasında *buğday* ilk sırayı almaktadır. 2016 yılında 15.403.000 hektarlık tahıl ekili alanların 12.437.000 hektarı buğ-

dayın payına düşmüştür. Aynı yıl 20.634.000 ton tahıl yetiştirilmiş ve bu miktarın içinde buğdayın payı 14.885.000 ton olmuştur (<http://stat.gov.kz>). Son yıllarda ekili arazinin % 80'inde yazlık buğday yetiştirilmeye başlanmıştır; bu tür üretim daha çok ülkenin kuzey bölgelerinde yaygındır. Kışlık buğday ise güney bölgelerinde yetiştirilmektedir; bu buğday sert olup, ortalama verimliliği hektar başına 8.4 kentaldır (İsakov ve Medeu, 2007). 2017 yılında ise yaklaşık 20.000.0000 ton tahıl üretilmiştir ve bu miktar son yılların ortalamasından fazladır (<http://kazakhstan.polpred.com/>).

Tahıllar içinde buğdaydan sonra ikinci sırada *arpa* yer almaktadır. 2016 yılında 1.991.000 hektarın üzerinde (özellikle Akmola, Kuzey Kazakistan ve Kostanay bölgelerinde) arpa ekilmiş ve 3.231.000 tonluk bir üretim gerçekleştirilmiştir. Kazakistan'da aynı yıl 41300 ton *çavdar* üretilmiştir; Doğu Kazakistan, Kuzey Kazakistan ve Pavlodar bu ürünün en fazla üretildiği bölgelerdir. *Mısır* tahıllar içerisinde önemli bir yere sahiptir; yemlik mısır için 750.000 ha'lık alanda mısır ekilmiş ve üretim 762.000 ton olmuştur. *Pirinç* ülkenin güney bölgelerinde yetiştirilmektedir; başlıca üretim merkezleri Kızıl Orda ve Almatı vilayetleridir. 98.000 ha'lık alandan elde edilen ürün miktarı 2016'da 447.000 ton olmuştur. *Yağlı tohum* üretimi 1.902.000 ton'un üzerindedir; başlıca üretim alanları Kuzey Kazakistan, Doğu Kazakistan ve Kostanay ile Almatı vilayetinde yer almaktadır. Yağlı tohumlar içinde *ayçiçeği* (700.000 ha) büyük paya sahiptir. Yağlı tohum toplam üretiminin 1/3'ünden fazlası (temizlenmemiş halde, 590.000 ton'u) ayçiçeğinden karşılanmaktadır; Doğu Kazakistan, Pavlodar, Kostanay ayçiçeği üretiminde önde gelen bölgelerdir.

Kazakistan tarımında en önemli bitkilerden birisi de *pamuk* türüdür. Pamuk üretiminde ülkenin güney kesimi her zaman önemli olmuştur. Tablo 3'den de görüldüğü gibi, 2005 yılına kadar pamuk Kızıl Orda Vilayeti'nde de çok sınırlı bir miktarda üretilmiş ancak daha sonraki üretim tümüyle Güney Kazakistan'da gerçekleştirilmiştir.

**Tablo 3: Kazakistan'da pamuk üretimi (bin ton)**

	2005	2007	2009	2011	2013	2016
Güney Kazakistan	64.4	41.7	70.0	36.0	96.7	286.7
Kızıl Orda Vilayeti	0.6	-	-	-	-	-
Ülke Toplamı	465.0	41.7	70.0	36.0	396.7	286.7

Kaynak: Kazakistan İstatistik İdaresi 2017.

Bunların yanı sıra, *patates* ülkenin tüm bölgelerinde yetiştirilmektedir; 2016'da üretim 3.545.000 ton olmuştur. Almatı, Pavlodar, Kuzey ve Doğu Kazakistan patates üretiminde ilk sırayı almaktadır. Kazakistan'da *meyve-sebze* üretimi de mevcuttur. Buna karşılık *şeker pancarı* üretiminde büyük düşüş görülmüştür. 1990 yılında 1.000.000 ton'un üzerinde olan şeker pancarı üretimi 2016'da 345.000 ton'a inmiştir. Bunun nedeni ucuz şeker ithali ve ülkede yeterli şeker işleme tesisinin olmamasıdır.

## 2.2. Hayvansal Üretim

Geleneksel olarak göçebe olan Kazaklar hayvancılığa her zaman büyük önem vermiş ve onları yaşamlarının bir parçası saymışlardır. Ayrıca geniş Kazakistan topraklarının çayır-mera, otlak ve yaylaklarla kaplı olması da hayvancılığı teşvik etmiştir. Ülkenin tarım ürünlerinin % 44'ü hayvancılığın payına düşmektedir. Kazakistan, hayvan varlığına ve hayvansal üretime göre Birleşik Devletler Topluluğu ülkeleri içinde ilk sıralarda yer almaktadır. Kazakistan'da hayvancılık faaliyetleri daha çok sığır ve küçükbaş hayvan ağırlıklıdır (<http://www.msxlabs.org/forum/kazakistan/170387-kazakistanin-ekonomik-ve-sosyal-yapisi.html#ixzz3zswwyYkR>). Bunun yanı sıra at ve deve yetiştiriciliği de gelişmiştir. Rus İşgali'nden sonra geliştirilen domuz yetiştiriciliği günümüzde önemini kaybetmekle birlikte belli bölgelerde yaygın hale gelmiştir.

**Tablo 4. Kazakistan'da Hayvan Varlığı (bin baş)**

Yıllar	Büyükbaş Hayvanlar	Koyun ve Keçiler	Domuzlar	Atlar	Develer	Kümes Hayvanları (milyon baş)
1990	9.757	35.661	3.224	1.626	143	60
1995	6.860	19.584	1.623	1.557	131	21
2000	4.107	9.981	1.076	976	98	20
2005	5.457	14.335	1.282	1.164	131	26
2010	6.175	17.988	1.344	1.528	170	33
2014	6.033	17.915	885	1.938	166	35
2016	6.413	18.184	834	2.259	180	37

Kaynak: Kazakistan İstatistik İdaresi 2017.

Tablo 4'den de görüldüğü gibi, Kazakistan'daki hayvancılık faaliyetlerinde önemli bir paya sahip olan büyükbaş hayvanlar ile koyun ve keçi sayısında azalma görülmektedir. 1990 yılı ile kıyaslandığında, büyükbaş hayvan sayısının % 38, koyun ve keçilerin sayısının ise % 49 azaldığı görülmektedir. Bu azalma meraların yerini ekili alanların alması, teşviklerin yetersizliği ve yem sağlanmasındaki zorluklar gibi nedenlerle açıklanabilir. Aynı devrede Hristiyan nüfusun bir kısmının ülkeyi terk etmesi nedeniyle domuz sayısı yaklaşık % 75 azalmıştır. Kümes hayvanlarının sayısındaki düşüş de % 40'ın üzerindedir. Buna karşılık atların ve develerin sayısında belirli artış (sırasıyla % 19 ve % 16) görülmektedir. Atların köylerde ve çiftliklerde taşımacılıkta önemli hale gelmesi bu artışın başlıca nedenidir.

Kazakistan'da koyunculuk başlıca olarak ülkenin doğu, batı ve güney bölgelerinde yapılmaktadır. Bu bölgelerde hem geniş otlak alanlar mevcuttur hem de bu otlaklar tüm mevsimlerde kullanılabilir. Yaygın olarak edlibay (etlik), arkaramerinos, zarif yünlü kazak ve altay (etlik ve yünlük) türü koyunlar yetiştirilmektedir (İsakov ve Medeu, 2007).

Büyükbaş hayvanlar ise ülkenin kuzeyinde, doğu ve güney



Kazakistan'ın dağ eteği bölgelerinde yaygındır. Süt üretimi yapılan hayvan çiftlikleri daha çok büyük şehirlerin çevrelerinde yer almaktadır.

Atçılık ve devecilik en eski uğraş alanlarından sayılır. Atçılık tüm bölgelerde, devecilik Kazakistan'ın batı ve güney bölgelerinde gelişmiştir.

Kümes hayvancılığının geliştirilmesi için ülkede geniş imkânlar mevcuttur. Bunların % 63'üne yakını gelişmiş altyapısı olan çiftliklerde beslenmektedir. Kümes hayvanlarının büyük çoğunluğu Almatı, Akmola, Kostanay, Doğu Kazakistan, Kuzey Kazakistan, Karaganda ve Güney Kazakistan illerinde yer almaktadır (<http://madeinkzclub.com/pticevodstvo-v-kazahstane-razvivaet1>).

**Tablo 5: Kazakistan'da başlıca hayvancılık ürünlerinin üretimi**

Yıllar	Et (bin ton)	Süt (bin ton)	Yumurta (milyon adet)	Yün (bin ton)	Karakul deri (bin adet)
1990	1.560	5.642	4.185	108	1.821
1995	985	4.619	1.841	58	1.145
2000	569	3.730	1.692	23	130
2005	676	4.749	2.514	30	192
2010	834	5.381	3.720	38	49
2014	900	5.068	4.291	38	20
2016	961	5341	4.757	39	4

Kaynak: Kazakistan İstatistik İdaresi 2017.

Hayvancılık ürünleri Kazakistan ekonomisinde önemli yere sahiptir. Tablo 4'den de görüldüğü gibi, 1990-2014 yılları arasında süt ve yumurta üretiminde büyük değişiklikler olmamıştır. Söz konusu dönemde et, yün ve karakul deri üretiminde düşüşler daha fazla olmuştur; özellikle karakul deri üretimindeki düşüş (% 98.9) son derece çarpıcıdır. Et üretimine göre, Kazakistan, Bağımsız Devletler Topluluğu içinde Rusya

ve Ukrayna'nın ardından üçüncü sırada yer almaktadır. Ülkede en büyükleri Semey, Almatı, Taraz ve Şımkent'de yer alan 40 kadar büyük et üretim tesisi bulunmaktadır (Duysebayev ve Akaşova, 2011).

### 3. Sorunlar ve Çözüm İlişkin Değerlendirmeler

Bağımsızlık Dönemi'nde görülen önemli gelişmelere rağmen Kazakistan'da tarım faaliyetlerinin alanında çeşitli sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların bir kısmı bölgenin lokasyonu ve doğal koşullar ile ilgilidir: Ülke topraklarının % 10'u ormanstep ve steplerle, % 60'ı çöl ve yarıçöllerle, % 5'i de dağlarla kaplıdır; ekili alanların bulunduğu bölgelerde yağışlar yetersizdir (150-320 mm); akarsu şebekesi seyrek ve eşit dağılmamıştır (Siriderya ve İrtiş gibi büyük akarsular diğer ülkelerin sınırları içinden doğmaktadır); açık denizlere direkt çıkışın bulunmaması dış pazarlara açılmada zorluklar oluşturmaktadır. Tüm bu nedenler doğal nitelikli olup, insan müdahalesi ile düzeltilemez sorunlara aittir. Ancak teknoloji ve tarımsal altyapı geliştikçe etkilerinin kısmen de olsa azaltılabileceğini belirtmek gerekir.

Kazakistan tarımının başlıca sorunları Sovyet döneminde başlamıştır ve bunlardan bazılarının etkileri hâlâ sürmektedir. Günümüzde Kazakistan tarımına özgü başlıca sorunları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

(1) Kırgızistan ve Tacikistan gibi komşu ülkelerde akarsular üzerinde büyük barajların yapılması (Özbekistan ve Türkmenistan'da olduğu gibi) Kazakistan için ciddi sorunlar oluşturmaktadır.

(2) Amuderya ve Siriderya nehirlerinin sulamada aşırı kullanılması Aral Gölü'nün büyük ölçüde kurumasına yol açmış ve gölün çevresindeki tarım faaliyetleri olumsuz etkilenmiştir.

(3) Sulama sistemleri eskimiştir ve büyük su kayıplarına neden olmaktadır.

(4) Tarımsal teknolojisi geridir, başlıca üretim araçları yıpranmıştır.

(5) Tohumlar gereken kaliteye sahip değildir, yapay döl-  
lenme yetersizdir, damızlık hayvanlarda verimlilik düşüktür.

(6) Üretime yönelik kaliteli hammadde yetersizdir ve gıda  
ürünleri iç pazarında yerli üretimin payı azdır.

(7) Önemli gıda ürünleri ülkenin ihtiyaçlarını karşılamada  
yetersiz kalmaktadır.

(8) Tarım sektörüne gereken miktarda sermaye çekileme-  
mektedir.

(9) Tarım kooperatiflerinin gelişme düzeyi düşüktür.

(10) Tarıma ayrılan topraklar yer yer amaç dışı kullanılı-  
makta ya da boş bırakılmaktadır.

(11) Çiftçilere verilen toprakların bir kısmı kalitesizdir ve  
üretime uygun hale gelmesi için büyük miktarda paraya ihtiyaç  
vardır. Bankalar ise bu sektörü riskli kabul ettikleri için kredi  
vermek istememektedirler.

(12) Birçok tarım ürününün verimliliği ve gerek iç gerekse  
dış pazarlarda rekabet kabiliyeti düşüktür.

(13) Tarım ürünlerinin maliyeti yüksektir ve iklim koşulları  
üretim masraflarını artırmaktadır. Bu nedenle ithal ürünlerle  
rekabet etmek zordur.

(14) Ekili alanlar giderek azalmaktadır.

(15) Devlet tarıma önemli sübvansiyonlar sağlamasına  
rağmen üretimde yeterli atışlar görülmemektedir. Son beş yılda  
tarıma sübvansiyonlar iki kat artmasına rağmen istenilen so-  
nuçlar alınmamaktadır.

(16) Tarıma ayrılan sübvansiyonlar etkin şekilde kullanıl-  
mamaktadır. Çiftçiler çoğu zaman devletten üretimi modernleş-  
tirmek, üretim kapasitesini artırmak ve yeni toprakları değer-  
lendirmek amacı ile değil, başka amaçlar için kullanılmaktadı-  
rlar. Devlet tarafından çiftçiye ayrılan paraların nasıl kullanıldı-  
ğının denetlenmemesi bu sorunun boyutunu artırmaktadır.

(17) Topraklarda küçük işletmelerin hâkimiyeti görülmek-

tedir; çiftçilerin büyük çoğunluğunun arazilerinin büyüklüğü 500 ha'nın altındadır. Kazakistan gibi çok geniş alan kaplayan bir ülkede bu rakam büyük sayılmamaktadır. Arazilerin küçük olması yeni teknoloji kullanımını, gübre ve zirai ilaçların temin edilmesini ve toprak ıslah tedbirlerinin gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Bazı çiftçiler için ikinci el tarım makinelerini almak bile sorun haline gelmiştir.

(18) Nitelikli iş gücü yeterli değildir. Kırsal nüfus hızla büyük şehirlere göç etmektedir. Köylerde kalanların çoğu ise nitelikli iş gücü değildir. Özellikle ziraat mühendislerinin azlığı ve yüksek okul bitirmiş gençlerin köye dönmemesi tarımda çalışan kadroların "yaşlanmasına" neden olmaktadır.

(19) Yasal altyapının yeterince gelişmemiş olması büyük tarım kooperatiflerinin kurulmasını zorlaştırmaktadır.

(20) Sigorta kurumları ile çiftçiler arasında yapılmış anlaşma sayısı oldukça düşüktür. 2009 yılında yapılan anlaşması sayısı 32.165 olmuş, ancak 2010'da 17.389'a ve 2014'de de 14.525'e düşmüştür. Sonraki yıllarda da bu alanda olumlu gelişmeler olmamıştır. Bunun nedeni, sigorta kurumlarının sık sık üretim dalgalanması yaşayan tarım sektörüne yeterli ilgi göstermemeleri ve sigorta ile ilgili yeterli tecrübenin olmamasıdır.

(21) Ürünün bol olduğu yıllarda teknik araçlar ve tahıl depoları yetersiz kalmaktadır.

(22) Yakıt fiyatlarındaki artış ürünün tam ve zamanında elde edilmesini etkilemektedir.

Kazakistan devleti, özellikle bağımsızlıktan sonra, tarımsal sorunların çözümüne yönelik çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Tarımla ilgili 15 adet gelecek vaat eden alanın belirlenmesi ve bunlardan 8'i için master planların hazırlanması, Güney Kazakistan'da domatesin işlenmesi ve damıtılmalı yöntemle ürün yetiştirilmesi, İran'ın Amirabad limanında 700.000 ton'luk bir tahıl terminalinin kurulması, Batı Kazakistan'da ayçiçeği tohumunu işleyen bir fabrika ile çeşitli bölgelerde 7 büyükbaş hayvan çiftliğinin kurulması, kümes hayvancılığının geliştirilmesi-

ne dair 5 adet yeni projenin gerçekleştirilmesi bunların başlıcalarıdır (Beysengaliyev, 2010). Ayrıca, (kırsal gelişmeye yönelik programlar çerçevesinde) yakıt fiyatlarındaki artışla ilgili sorunun çözümüne yönelik önemli adımlar da atmaya başlamıştır.

### **Sonuç**

Tarım Kazakistan'ın öncül sektörleri arasında yer almakta ve ülkenin başlıca ihracat alanlarından birisini oluşturmaktadır. Büyük potansiyele rağmen Sovyet Dönemi'nde yeterince değerlendirilmeyen tarım olanakları, bağımsızlıktan sonra daha iyi şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Geniş topraklara ve çeşitli iklim tiplerine sahip olan Kazakistan için tarım, enerji ve maden sanayilerine bağımlılığın azaltılması açısından önemlidir. Bunun yanı sıra, ülkenin gıda güvenliğinin sağlanmasında ve birçok sanayi için hammadde temin edilmesinde de tarım büyük önem arz etmektedir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında ekonominin diğer sektörlerinde görülen sıkıntılar tarıma da yansımış, özelleştirmenin ve diğer reformların kararlı şekilde sürdürülmesi ile gereken istikrar sağlanmıştır. Orta Asya'nın en gelişmiş ekonomiye sahip ülkesi olan Kazakistan'da tarımı geliştirmek, ithalata bağımlılığı azaltmak ve ihracatı artırmak için devletin desteğiyle geniş çaplı programlar uygulamaya konulmuş ve sonucunda da ürün artışı sağlanabilmiştir.

Tarım alanında önemli gelişmelerin yaşanmasına rağmen ülke için hayati önem taşıyan bu sektörün gelişmesi önündeki bir takım sorunlar bulunmaktadır ve gelişmiş tarım ülkeleri sırasında yer almak için ülkenin söz konusu sorunları çözmesi gerekmektedir. Sulamada kullanılan suyun azlığı, erozyon, çölleşme ve toprak kirliliği gibi sorunların yanı sıra modernizasyon çalışmalarının yetersizliği, nitelikli kadroların azlığı, köylerden kentlere nüfus akını, ürünün bol olduğu yıllarda tarım araçlarının ve depoların yetersizliği, tarım sigortasının uygulanmasındaki eksiklikler, bazı bölgelerdeki ciddi ulaşım sorunları tarımın gelişmesini olumsuz etkilemektedirler.

Etkin tarım politikası, tarıma ayrılan sermayelerin artırılması, gelişmiş ülkelerin deneyiminden yararlanma, çiftçilere cazip teşvik uygulamaları, köylerdeki sosyal durumun iyileştirilmesi ile tarım alanındaki sorunların azaltılması sağlanabilir. Tarım programlarının tüm bölgelerde başarı ile uygulanması ve ülkenin potansiyelinin etkin şekilde değerlendirilmesi, Kazakistan'ı yalnızca bölgenin değil dünyanın gelişmiş tarım ülkelerinden birisine dönüştürebilir.

### Kaynaklar

- Abdakimov, A. (1994). *Kazakistan Tarihi*, RİK Yayınları, Almatı.
- Akkoskarov, E. (1997). *İstoriya Kazakov*, Calın, Almatı.
- Baişev, S. (1981), *Sovyet Kazakistan'ının Sosyal-Ekonomik Gelişme Meseleleri*, Kazakistan Yayınevi, Almatı.
- Duysevayeva, K., Akaşeva, A. (2011), *Kazakistan Cumhuriyetinin Ekonomik ve Sosyal Coğrafyası*, Kazak Üniversitesi Yayınları, Almatı.
- Kan, G. (2011). *Kazakistan Tarihi*, Almatıkitap Yayınevi, Almatı.
- Kara, A., Yeşilot, O. (2011). *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Karacan, K. vd., (2009). *Kazakistan Tarihi*, Nur-Press Yayınevi, Astana.
- Vilesov, E.vd. (2009). *Kazakistan'ın Fiziki Coğrafyası*, Almatı Üniversitesi Yayınevi, Almatı.
- İsakov, N., Medeu, A. (2007). *Kazakistan: Doğa, Ekonomi ve Çevre*, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, Almatı.
- İskindirova, J., (2016). *Sorunlar ve Tarımın Gelişim Perspektifleri, Kazakistan Bağımsızlığının 20 Yıllık Sonuçları*, repository.enu.kz/.../problem-perspektiv.pdf, Erişim Tarihi: 11.04.2016.
- Kazakistan'da tarım sorunları ve gelişim perspektifleri, <http://agrotnk.kz/press-tsentr/ekspertnoe-mnenie/1364/>, Erişim Tarihi: 12.02.2016.
- Nazarbayev N. (2006). "Ulusun Plan Kazakistan'ı Hedefine Götüren Yoldur", <http://www.akorda.kz/>, Erişim Tarihi: 06.01.2006.
- Özkişi, M. (2010). "Orta Asya'da Su Sorunu", *Atayurt*, Yaz 2010, Sayı 4, s.36-37.

[http://www.itest.kz/lekciya\\_kollektivizacziya\\_selskogo\\_khozyajstva\\_kazahstana\\_ru](http://www.itest.kz/lekciya_kollektivizacziya_selskogo_khozyajstva_kazahstana_ru),

Erişim Tarihi: 12.04.2016.

<http://ibrain.kz/ekonomika-kazahstana/narodnoe-hozyaystvo-kazahstana-v-gody-velikoy-otechestvennoy-voyny-1941-1945-gg>,

Erişim Tarihi: 17.03.2016.

<http://tarikh.kz/sovetskiy-period-istorii-kazahstana/kazahstan-v-60-80-e-gg-hh-v/>, Erişim Tarihi: 28.03.2016.

<http://enrin.grida.no/htmls/kazahst/soe2/soe/nav/water/underw.htm>, Erişim Tarihi: 19.03.2016.

<http://www.centralasia->

[biz.com/cabiz/kazahstan/agrarny/about\\_agrarny\\_kz.htm](http://www.centralasia-biz.com/cabiz/kazahstan/agrarny/about_agrarny_kz.htm), Erişim Tarihi: 21.04.2016.

<http://mgov.kz/doklad-ministra-selskogo-hozyajstva-rk-a-s-mamytbekova-na-zasedanie-soveta-inostrannyh-investorov-pri-prezidente-rk/>, Erişim Tarihi: 05.04.2016.

<http://madeinkzclub.com/pticevodstvo-v-kazahstane-razvivaet1>

<http://stat.gov.kz/>, Erişim Tarihi: 27.05.2016.

<http://www.agrodom.kz/55-obshchaya-kartina-razvitiya-selskogo-khozyajstva-v-kazahstane.html>, Erişim Tarihi: 02.05.2016.